

İGÜ

İPUAM

İktisat Politikaları

Uygulama ve Araştırma Merkezi

A R A Ş T I R M A Y A Z I S I

1980-2000

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI
POLİTİKALARI**

Merve CEBİR

İPUAM Araştırma Öğrencisi

Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, 4. Sınıf

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomi politikalarının belirlenmesinde en önemli aktörlerden biri Merkez Bankasıdır. Ekonomik krizlerden korunmaya çalışmak, makroekonomik göstergeleri iyileştirmek gibi hedefleri gerçekleştirmek için çalışmalar yürütürler. Bu çalışma da TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI (TCMB) bulunduğu konjonktürde almış olduğu kararlar incelenmiştir. 1980 yılı sonrasında Türkiye ekonomisi önemli bir dönüşüm geçirmiş bu durum merkez bankacılığına da yansımıştır.

1980 öncesinde TCMB, modern merkez bankacılığında ziyade kamu odaklı ve kalkınmacı bir yapıya sahiptir. Bu hususta TCMB görev, yetki ve sorumlulukları bağımsız bir para otoritesinden çok, 'Kısa Vadeli Avans' ile hazineye doğrudan kaynak sağlayıp kamu açıklarını gideren, kaynaklarını hükümet tarafından belirlenen sektörlere (tarım, sanayi vb.) yönlendiren ve sabit kur rejimi ile döviz kurunu hükümetle beraber çalışmalarla belirleyen, döviz tahsis ve yönetimi bankanın kontrolünde olan bu sistem hükümetin ekonomik hedeflerini finanse eden bir yürütme organı gibi çalışmaktadır. Bu durum kamu harcamalarının karşılıksız para basımıyla finanse edilmeye çalışılması yüksek enflasyona sebep olurken, döviz kurunun yapay olarak düşük tutulması, döviz darboğazı ile ödemeler dengesi krizinin tetiklenmesi gibi sonuçlar doğurmuştur.

1970'lerin sonuna yaklaştığımızda yüksek enflasyon, döviz kıtlığı, dış borç krizi ve petrol krizi gibi makroekonomik sorunlar ekonomi politikasında yapısal bir değişimi gerekli kılmıştır. Bu durumda 24 Ocak 1980 kararları önemli bir dönüm noktasıdır. TCMB, enflasyonu düşürmek, ihracata dayalı büyüme modeli benimsemek, TL devalüasyonu ile döviz kıtlığını gidermek gibi çözümlerle mevcut durumu düzeltmeyi hedeflemişlerdir. 24 Ocak Kararları, Türkiye ekonomisinde ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır.

24 OCAK 1980 KARARLARI VE SONRASI

24 Ocak 1980 kararları kapsamında fiyatın piyasa tarafından belirlenmesi için fiyat kontrolleri kaldırılıp serbest dış ticaret politikasına geçiş sağlanmaya çalışılmıştır. TCMB finansal serbestleşme sürecine uyum sağlamak adına mevduat ve kredi faizlerinin piyasa koşullarından belirlenmesi için faizi serbest bırakmıştır. Türk parasını, yabancı para karşısında devalüe edilerek sabit kur rejimini bırakmıştır. İhracata dayalı sanayileşmenin özendirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca TCMB'nin, fiyat istikrarını ve ekonominin temel gereksinimlerini yerine getirmek için para politikalarını yürüteceği alınan kararlar arasındadır.

1981 yılında kararlar uygulanmaya çalışılmıştır. Fakat 1982 yılında yaşanan Banker Krizi ile TCMB para politikası araçlarını ihtiyatlı kullanıp ve finansal sistem üzerinde denetimin artırılması gerekliliğini gördüğünden serbestleşme süreci kısmen kesintiye uğramıştır. 1983 yılında TCMB altın ve döviz rezervlerini etkin bir biçimde yönetmekle yetkilendirilmiştir. Bankanın ekonominin ihtiyaçlarını gereklerince karşılamak ve fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kararlar alabileceği para politikası yapısal bir düzenleme ile kurumsal zemine oturmuştur.

1984 yılında ise döviz rejiminin serbestleşmesiyle beraber ihracatta görünür ve hızlı bir artış olmuştur. Bunu besleyen kalemlerden biri de döviz tevdiat hesapları açılmasıyla yurtdışındaki işçilerin tasarruflarını Türkiye'de bankalara yatırması sonucu döviz bolluğu oluşmuştur. Bu durum 1985'te TL'nin değer kaybını durdurup döviz kurları hususunda serbestçe belirleyebilme yetkisi tanınmıştır.

FİNANSAL ALTYAPININ GÜÇLENDİRİLMESİ (1986-1989)

TCMB, 1980'li yılların ortalarından itibaren kurumsal kapasitesini güçlendirmeye yönelik teknik adımlar atmış; bu çerçevede 1986 yılında finans piyasalarının serbestleşme sürecinde yeni **para politikası araçlarının uygulama** ve diğer parasal büyüklükleri hedefleyen para arzını kontrol etmeyi amaçlayan bir **para programı** (bir geçiş programı olarak nitelendirilebilir) uygulamaya başlamıştır. Bu hususta aynı yılda bankalar arası para piyasası kurulmuştur. 1984-1986 yıllarında altyapısı kurulan **açık piyasa işlemleri** başarıyla sonuçlanıp 1987 yılında TCMB tarafından aktif kullanılmaya başlanmıştır. Bu programda parasal disiplinin arttığı, finansal piyasalarda derinleşme ve para politikası araçlarında modernizasyon görülmektedir.

1988 yılında makroekonomik veriler hedeflenen düzeyde seyrederken ülke ekonomisini besleyecek olan dış etmenleri sağlamak ve liberalleşmenin ikinci basamağını tamamlamak üzere 1989'da 'Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar' kabul edilmiştir. Bu kanun kapsamında Türk parası konvertibl hale getirilip, Türkiye'de sermaye hareketlerinin (Döviz alım-satım) serbestleşmesi, yabancı sermaye çekmek için yurtdışına para giriş-çıkışın kolaylaştırılmasıyla sağlanmıştır. Türk ekonomisi küresel finans sektörüne entegre olmuş fakat kısa vadede 'Sıcak Para' bağımlılığı gibi etmenlerle ekonomideki kırılganlıkları arttırmıştır.

1990'LI YILLARDA PARA POLİTİKASI VE KRİZLER

1990 yılında TCMB ilk kez kamuoyuna, uygulayacağı para politikasını duyurmuştur. Bu programla faiz oranları ve döviz kurları arasındaki istikrarı bozmadan piyasanın likidite ihtiyacını karşılamayı hedeflemiştir. TCMB, faizi yüksek tutarak döviz kurunu görece istikrarlı tutmuş devamında ülkeye sıcak para girişi başlamıştır. Fakat 1991 yılında oluşan Körfez Krizi etkisi bütçe açığına sebep olurken genişleyici para politikası eğilimiyle enflasyon baskısı arttırmıştır.

Bu hususta 1992 yılında mali baskınlık belirginleşmiştir. Bu durum enflasyonu arttırıp ve para politikalarının bağımsızlığını zayıflatmıştır. 1993 yılında faizler hükümetin yönlendirilmesiyle düşürülmüş ancak enflasyon yüksek kalmış ve döviz talebini arttırmıştır. TCMB kuru kontrolde tutmak için döviz rezervini kullanmıştır. Rezervlerin erimesiyle sonuçlanan bu durum, 1991 yılında bankacılık sektöründeki kırılganlığın yol açtığı 1994 krizinin zeminini oluşturmuştur.

1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları

1994 yılında Türk Lirasının aşırı değerli olması ve sıcak paranın kısa sürede ülkeden çıkması durumu bir gecelik borçlanma oranını %1000'in üzerinde seyrettirmiştir. Bu noktada Türk parasında devalüasyon oluşmuştur. 27 Ocak 1994 tarihinde TL'nin %13 değerinin düşülmesi bile TCMB rezervlerini 4 Milyar Dolar azaltmayı engelleyememiştir. TCMB, açık piyasa işlemleriyle para arzını kontrolde tutmaya çalışmıştır.

Bu gibi sorunları çözmek için 5 Nisan 1994 tarihinde 'Ekonomik Önlemler Uygulaması' oluşturulmuştur. Düzenlemelerde hazinenin Merkez Bankasının kaynakları kullanımını sınırlandırmıştır. TCMB'nin bu uygulamaları finansal istikrar ve rezerv artışı çerçevesinde gelişmiştir. Bu hususta Türkiye'nin konjonktüründeki sıkıntıları da azaltmak adına mali piyasalarda istikrar hedefi konulmuştur. Planda daha çok kamu harcamasını azaltıp kamu gelirlerini arttırarak bütçe açıklarını azaltmayı hedeflemektedir. IMF (Uluslararası Para Fonu) ile stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma ile 750 Milyon Dolarlık kredi sağlanmış ve geçici bir rahatlama oluşmuş ancak istenilen ekonomik istikrarı sağlanamamıştır.

1995-1999 Dönemi ve IMF İlişkileri

1995 yılında yüksek bütçe açığı devam etmektedir ve enflasyon düşmemektedir. 1996 yılında ise kur istikrarsızlığı giderilmeye çalışılsa da başarılı olmamaktadır. 1997 yılında IMF stand-by gündeme tekrar gelmesiyle para politikalarında IMF koşulları sıkılaştırılmaktadır. Para politikasındaki olumsuzluklar giderilmediğinden piyasalarda volatiliteye sebep olmuştur. Bu dönemde Asya Finans Krizinin dolaylı etkileri Türk ekonomisi üzerinde gözlemlenmiştir.

1998 yılında bu hususta IMF ile yakın izleme anlaşması hazırlanmıştır. 1999 yılında hazırlanan programı devreye girmesiyle IMF ile üç yıllık stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu programın temel hedefi fiyat istikrarı ve ekonomik büyümeyi sürdürülebilir hale getirmektedir. Fakat programın başarılı olmaması noktasında mali sebepler mevcutken para politikası açısından enflasyonun düşmemesidir. 2000 yılında anlaşmanın etkileri daha net görülmektedir.

2000 YILI DEZENFLASYON PROGRAMI

Bu kapsamda 2000 yılında kur çıpasına dayalı dezenflasyon uygulanmaya başlamıştır. Bu hususta TCMB para arzını döviz giriş-çıkışına göre şekillendirmiş, faiz uygulamalarıyla, kur üzerinden enflasyonu kontrol sağlamış, piyasaya sınırlı likidite sağlayarak bankacılık sistemi daha kısıtlı fonlanmıştır.

Bu uygulamalarla kısa vadede enflasyonun düştüğü görülmüştür ve faizler gerilemiştir fakat bankacılıktaki yapısal zayıflık, sıcak para ve kur baskısı kırılabilirlik devam ettirdiğinden başarı sağlanamamıştır. Bu durum 2001 krizine zemin hazırlamıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1980-2000 dönemi Türkiye'de para politikasının yapısal bir dönüşüme uğradığını ancak TCMB'nin kronik enflasyonla mücadele ve kur istikrarı arasında denge kurmaya çalıştığı bir dönem olarak görülmektedir. TCMB finansal serbestleşmenin gerektirdiği araçlara kademeli olarak sahip olmuş fakat mali baskınlık ve kurumsal bağımsızlık sorunu sebebiyle etkin bir para politikası yürütememiştir.

1980'li yıllarda oluşan liberalizasyon politikaları TCMB'nin geleneksel araçlardan uzaklaşarak, piyasa temelli araçlara yönelmesini sağlamıştır. Aynı dönemde iç borçlanmanın fazla olması TCMB kaynaklarını dolaylı olarak kamu finansmanına aktarması ve parasal gelişme kronik enflasyona sebep olan temel faktörlerden biri haline gelmiştir. Finansal serbestleşme gerçekleşmiş olsa da TCMB'nin araç bağımsızlığı sınırlı kalmış ve kamu finansmanı önceliği para politikasını gölgelemiştir.

1989 yılından itibaren Türk ekonomisi kısa vadeli sermaye akımlarına açık hale gelmiştir. Bu durum TCMB'nin döviz kuru ve faiz oranları arasında hassas denge kurmasını zorunlu kılmış ve sık sık politika değiştirmesine sebep olmuştur. 1990'lı yıllarda yüksek enflasyon, finansal istikrarsızlık ve kamu açıkları üçgeni varlığını sürdürmüştür. Kamu açıklarının giderilmesi önceliğinden kaynaklı para politikasının temel amacı belirsizleşmiş ve fiyat istikrarsızlığının ikinci plana itilmesine yol açmıştır.

1994 krizi, bu dönemde para politikası çerçevesinin sürdürülemezliğini açıkça ortaya koymuştur. Makroekonomik sıkıntılar, ani güven kaybıyla beraber ekonomik daralmaya yol açmış ve kırılabilirlikler devam etmiştir. Türkiye'de maliye politikası ile uyumsuzluk ve kurumsal bağımsızlık etkisiyle makroekonomik disiplin sağlanamamıştır.

Sonuç olarak para politikasının başarısı sadece teknik araçlara değil, mali disiplin, kurumsal bağımsızlık ve politika tutarlılığına da bağlı olduğu görülmektedir.